

Educació emancipadora per l'autonomia*

John Sargis

L'objectiu de l'educació emancipadora és estimular l'estudiant a qüestionar tots els valors, idees, normes, creences, etc., que són els pressupòsits que constitueixen el paradigma social dominant. Aquest acte educacional obre un espai de ruptura que emancipa l'aprenent de la submissió a tot allò que donava per descomptat. Aquest canvi no és ni un viratge, ni una marxa enrera ni una via alternativa, sinó un trencament permanent amb el poder pel qual aquests pressupòsits es consideraven desitjables i acceptables. Cal un examen crític i un posterior abandonament d'aquelles perspectives no qüestionades per tal de proporcionar noves experiències que influeixin en el canvi i que al mateix temps donin un significat nou a la llibertat i l'autonomia. El veritable aprenentatge transforma l'aprenent, que canvia de manera cognitiva, passant de ser espectador/reactor a ser una persona diferent: reflexiva i activa. Els antics valors heterònoms del paradigma social dominant queden fora de joc, deixant en suspens els principis predefinits que sotmeten l'estudiant a una falsa consciència que encaixa perfectament amb l'economia de mercat i la "democràcia" representativa i que l'empenyen cap a la pobresa de la deseducació i la despolitització. Ésser educats per l'autonomia individual i social és ésser autoorganitzats i responsables; comportar-nos d'acord amb uns valors i normes autènticament escollits; adonar-nos de les nostres intencions i desitjos i del pes de la història pròpia. Així, l'autonomia només pot aparèixer en l'experiència de la reciprocitat i el respecte mutu, i d'una nova concepció del que significa ésser humà. Una persona autònoma pot donar sentit i refer, d'una manera lliure, autosuficient i autèntica, el món que li ha estat presentat com a objectiu. Així doncs, una persona autònoma no pot ésser manipulada per fer judicis confusos, sinó que es dedica a trencar amb les urpes de la rutina repressiva dictada pels valors de la quotidianitat ordinària. Un exemple és l'aprenentatge universal que s'experimenta a l'hora d'aprendre a cordar-se les sabates. Un infant dona per descomptat que sempre ha tingut les sabates cordades i no concep cap altre valor, però en realitat hi va haver un dia, quan tenia cinc anys, en què algú li va donar unes sabates descordades per tal d'ensenyar-li com cordar-les. L'infant s'enfrontà aleshores a un problema, a una nova experiència que l'incità a resoldre el problema malgrat que la seva experiència anterior no li oferia cap solució. Després d'alguna imitació i de l'adquisició d'habilitats que requereixen una reconstrucció de la realitat en la manipulació dels cordons de les sabates, finalment la tasca es va completar: el nus es va poder cordar i l'infant va canviar. Aquest experimenta el mateix quan aprèn noves habilitats de qualsevol tipus i mai tornarà a utilitzar el sistema de valors de la realitat prèvia perquè ara sap allò que abans no sabia. En l'experiència de l'infant hi ha hagut un trencament intencionat que l'ha empès a emprar les seves habilitats intel·lectuals (cognitives) i psicomotores per tal de resoldre el problema. Ara l'infant pot escollir ésser aprenent (lliure) o reactor (esclau).

L'adolescència és un bon moment per començar a educar per la llibertat i la igualtat, és a dir, per l'autonomia, perquè l'adolescència és el període en el qual les persones joves comencen a canviar físicament i a formar-se les seves pròpies idees (la seva personalitat front al seu ego) sobre la societat, la comunitat, la llibertat, el treball, la igualtat, la justícia, etc.; és a dir, sobre la manera com s'organitza la societat. Els adolescents ja no s'aferrin a la infància, on la lògica s'aplica únicament a objectes concrets i controlables, sinó que estan oberts a idees més abstractes i a estructures de pensament formal que són necessàries per analitzar conceptes com ara la justícia social, els deures cívics, la pobresa, la desigualtat, etc., en els seus plans individuals i socialment compartits pel canvi. Poden jutjar per si mateixos, en igualtat de condicions amb els adults. Poden entrar en contacte amb l'experiència crítica pel que fa a la manera en què viuen i a les realitats dels altres en societat, pel que fa a la manera com s'empra el llenguatge i s'actua en el món a través de la consciència de poder, és a dir, com es prenen les decisions en les institucions socials, als llocs de treball, a les escoles, a les llars... i com aquestes s'entrellacen en el teixit del paradigma social dominant. L'adolescent, a través del qüestionament i la crítica, pot passar fàcilment de la classe

opressora al bàndol de les oprimides. Tal i com remarca Hannah Arendt, “les persones es creen a si mateixes en el momenten què s'interroguen sobre qüestions de significat”[1].

Els educadors han de comprendre que, en l'acte educatiu, la síntesi perceptiva necessària per tal que tingui lloc qualsevol mena d'aprenentatge ha de produir-se en un entorn en què l'estudiant se senti lliure de l'ambigüitat dels valors, de les creences i de la moral del paradigma social dominant, que oprimeix i sotmet. Si els pensaments i els principis de cada moment només són el resultat de causes externes, aleshores els raonaments que fa el mestre o l'estudiant queden invalidats, perquè és la consciència la que constitueix objectes, veritats, valors, etc. En el moment en què ens adonem d'això, o bé assumim les tasques de coneixement i acció que ens permetin vincular-nos amb experiències de major qualitat, o bé recaïem en els postulats dubtosos i defectuosos -però tanmateix condicionats- de professors, clergat, policies, pares i mares, experts, pedagogs, etc., que ens fan ignorar on anem i d'on venim. No es tracta de reduir el coneixement humà a sensacions d'això o d'allò altre, sinó d'utilitzar el coneixement per tal de descobrir els valors, els costums i les creences heterònomes, que ens mantenen lligats al sistema a través de “xerrameca inútil”, és a dir, de la curiositat inoperant que el sistema necessita per mantenir el control social. Quan donem per descomptat el sistema, ens oblidem de pensar i perdem així l'oportunitat d'aprendre. L'estudiant es veu privat d'espontaneïtat, d'autodeterminació i d'autonomia. En l'acte educatiu, l'expressió d'un mateix, la comprensió i l'autodeterminació, reapareixen com a reacció al rerefons del paradigma social dominant. Els prejudicis reflecteixen valors, creences i costums establerts i no qüestionats. Aquesta perspectiva ens fa conscients dels vincles que posen de manifest l'origen de tots els significats autèntics: l'autonomia.

Canviar la societat requereix almenys un trencament radical amb els valors jeràrquics donats i amb la presumpta inevitabilitat de l'actual organització social. Però implica també, i d'una manera igual d'important, la praxis -la reflexió crítica i l'acció sobre una situació compartida amb els altres, en què existeixen interessos i necessitats comunes. La societat de consum contemporània, com a principal component i força del paradigma social dominant, s'organitza heterònomament entorn a valors autoritaris/coercitius, coherents amb l'economia de mercat i la “democràcia” representativa (el “sistema”). Trencar amb aquests valors predefïnits significa rebutjar-los a causa de la seva naturalesa rutinària, homogeneïtzada i desconcertant, pròpia de la cultura i les institucions sobre les quals s'estructura la vida diària. Tanmateix, per existir autònomament com a grup de persones auto-dirigides, auto-dependents i intersubjectives integrades amb la societat i la natura, cal que es produeixi un qüestionament col·lectiu radical pel que fa a la legitimitat i la permanència del paradigma social dominant, per tal d'identificar noves necessitats que sorgeixen i que entren en contradicció amb les habilitats, aptituds, creences i valors que han d'existir per tal que la societat de consum tingui èxit. A fi d'abolir, ensorrar i reemplaçar els valors que actualment es premien, que condicionen i produeixen rols socials promoguts per l'economia de mercat i la “democràcia” representativa, és necessari que les escoles ajudin els estudiants a identificar les organitzacions opressores, així com a entrar en contacte amb la lluita pel canvi social. Els valors de la societat de consum donen per descomptat un determinat concepte de la natura i de la naturalesa humana que justifica la forma d'organitzar les institucions socials. El sistema necessita individus modelables, reactius, flexibles, presumptuosos, que no qüestionin ni intentin treure conclusions, que no formulin propostes ni construeixin arguments, és a dir, que no siguin capaços de raonar més enllà de la inanitat o la curiositat vana en què es troben immersos, que siguin obstinadament resistents al pensament i a l'experiència crítics, que siguin consumidors empedreïts que amb prou feines portin a terme processos de deliberació-decisió mínimament intel·ligents... en definitiva, individus que donin suport i reproduïxin els valors del sistema i que condicionin als altres a adquirir-los. No és estrany, doncs, que les nostres societats s'estiguin esfondrant, ja que les institucions socials no es construeixen sobre la base de la llibertat i la igualtat, sinó sobre valors que van de la mà de l'economia de mercat i la “democràcia” representativa. Existeix una necessitat urgent d'educar per l'autonomia, qüestionant l'obediència i el respecte a la societat de l'autoritat i a les institucions que

aquesta requereix. Si els mestres comencen a practicar l'educació emancipadora no només en les seves àrees d'estudi sinó també qüestionant els valors del paradigma social dominant, podrien començar a trencar-lo. Però si els mestres estan d'acord amb el sistema o accepten tirar endavant amb ell, es rendeixen a la confusió i donen suport a la desinformació provocada per l'adherència a uns valors inqüestionables. Les persones podem assimilar qualsevol tipus de condicionament, però com va remarcar Sartre: només quan som capaços de concebre una altra manera d'organitzar la societat que sigui millor per a tothom, només en aquest cas, la barbàrie de la nostra situació actual esdevé intolerable. I és per això que els mestres són tan importants, perquè són els qui decideixen la manera com es tractaran aquestes qüestions i el currículum que determina com s'articula el potencial de cada estudiant.

Per tal d'establir una ètica democràtica és necessari desfer-se del pensament actual sobre el significat de llibertat, igualtat i naturalesa humana.

Des de la perspectiva de la Democràcia Inclusiva (DI), les elits de l'economia de mercat i de la "democràcia" representativa han concentrat el poder de presa de decisions polítiques i econòmiques, fet que impedeix la distribució democràtica del poder en tots els àmbits de la societat, és a dir, la distribució igualitària del poder econòmic, polític i social i la igualtat en l'esfera ecològica. El procés de presa de decisions queda relegat a unes poques persones, que no sostenen els valors autònoms d'una societat justa basada en la fraternitat, la llibertat i la igualtat. Una societat justa ha de ser una societat autònoma: una societat autogovernada on qualsevol persona pugui qüestionar qualsevol institució, qualsevol autoritat, i participar amb els altres en la determinació del propi futur.

La raó de ser de l'estratègia de transició cap a una DI és que el canvi sistèmic requereix un trencament amb el passat que s'estén tant a l'àmbit institucional com cultural; un trencament d'aquest tipus únicament és possible a través del desenvolupament d'una nova organització política pel canvi sistèmic que construeixi una clara consciència antisistèmica a una escala social massiva.

Des del punt de vista de la Democràcia Inclusiva, la transició cap a una societat autònoma és urgent i, tal com remarca Takis Fotopoulos, "la Paideia democràtica requereix un nou tipus de racionalisme que vagi més enllà del racionalisme de tipus 'objectivista' que vam heretar de la Il·lustració i del relativisme generalitzat del postmodernisme. Necessitem un racionalisme democràtic, és a dir, un racionalisme basat en la democràcia, com a estructura i com a procés d'autoinstitució social" [2].

---

* Aquest és el text d'una intervenció de John Sargis amb motiu de la presentació a Atenes del llibre (al qual contribueix) *Globalised Capitalism, The Eclipse of the Left and Inclusive Democracy* (en grec), editat per Steve Best (Atenes: Koukkida, May 2008). Aquesta intervenció fou publicada després a *The International Journal of Inclusive Democracy*, vol.4 n.3 (July 2008)

[1] Hannah Arendt, *The Life of the Mind: Thinking*, Vol. 1 (New York: Harcourt, Brace Jovanovich, Inc., 1978), p. 62

[2] Takis Fotopoulos, "From (Mis)education to Paideia", *Democracy & Nature*, Vol. 9 No. 1 (March 2003), p. 35